

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

**В. В. МИЩЕНКО,
С. М. КОНДРАТЮК**

Ціннісно-смилова сфера (ціннісні орієнтації та особистісні смисли) виступає складовою спрямованості особистості. Ціннісно-смилова сфера особистості складається в процесі соціалізації, в результаті зіставлення власних потреб, мотивів, інтересів, переконань людини з суспільними вимогами, нормами, ідеалами. Студентський вік виступає сенситивним періодом формування ціннісно-смилової сфери, адже осмислюються професійні та переоцінюються загальнолюдські ціннісні орієнтації. Студентська молодь психологічно готова і мотиваційно прагне до переоцінки і прийняття нових цінностей, у неї з'являються унікальні можливості для побудови власної життєвої стратегії та її реалізації.

Дослідження, які спрямовані на вивчення ціннісно-смилової сфери особистості, проводяться давно у вітчизняній і зарубіжній психології, але не втрачають актуальності і сьогодні. Процес розвитку ціннісно-смилової сфери особистості є предметом наукових пошуків вітчизняних (Б. Братусь, С. Бубнова, Н. Бондар, Т. Вілюжаніна, Ж. Вірна, О. Винославська, З. Карпенко, Д. Леонтьєв, О. Москаленко, Д. Узнадзе, М. Яницький та ін.) і зарубіжних (А. Маслоу, Я. Морено, Г. Олпорт, Н. Пезешкіан, Ф. Перлз, К. Роджерс, М. Рокич, В. Франкл, З. Фрейд, К. Хорні, Ш. Шварц) вчених.

Мета статті: теоретичне вивчення формування ціннісно-смилової сфери особистості.

О. Тринчук проаналізував зарубіжні наукові джерела та виділив наступні підходи у вивченні ціннісних орієнтацій особистості: структурно-енергетичний (М. Рокіч, R. Inglehart, W. Baker), структурно-змістовний (G. Hofstede, H. Triandis, C. McCusker, C. Hui), енергетично-змістовний (діалектичний) (К. Байчинська). Кожен з цих підходів має своє місце в залежності від акценту у психологічному аналізі проблеми цінностей [14, с. 26-31].

Дослідження ціннісно-смилової сфери особистості, як наголошують М. Яницький та А. Сірий, не може бути обмежена системою цінностей і особистих смислів у вузькому їх розумінні та має включати вивчення особливостей мотиваційно-потребової сфери, структур самосвідомості, соціально-психологічних умов її формування [12].

А. Шаров зазначає, що „ціннісно-смилова сфера людини – це єдине системно-структурне утворення, що включає в себе мотиви, смисли та цінності” [15, с. 9].

Д. Леонтьєв виокремлює характеристики ціннісно-смилової сфери:

- онтологічний аспект, який містить життєвий сенс та виражає об'єктивну характеристику місця й ролі об'єктів, подій, дій суб'єкта в контексті його життя;
- феноменологічний аспект, включає особистісний смисл як форму пізнання суб'єктом власного життєвого сенсу та його представленість в свідомості;
- діяльнісний або „субстратний” аспект, його компонентами є смислові структури особистості, які забезпечують регуляцію життєдіяльності, утворюють цілісну структуру у відповідності до власної смислової логіки [5, с. 111-112].

О. Бреусенко виділяє наступні сторони ціннісно-смилової сфери: змістову, яка включає ціннісний простір та феномени (архетипи, ціннісні орієнтири, ціннісні норми, цінності та сенс життя); динамічну, до якої належить макродинаміка ціннісно-смилової сфери в цілому та мікродинаміка окремих феноменів [1, с. 9].

С. Гусаківська наголошує, що ціннісно-смилова сфера – складна, багаторівнева, ієрархізована структура, що включає у себе сукупність цінностей, ціннісних орієнтацій та особистісних смислів, які у своєму тісному взаємозв'язку впливають на різноманітні складові життєдіяльності людини. При цьому особистісні смисли ми розуміємо як наслідок усвідомлення, осмислення та привласнення певною конкретною особистістю вироблених суспільством цінностей, а не навпаки. Отже, ціннісно-смилова сфера виступає важливим утворенням людської психіки, формування та функціонування якого можливе лише у середовищі соціуму, в контексті реальних людських взаємин, а також цілеспрямованих процесів навчання і виховання. Тоді як індивідуальне наповнення, реалізація

цінностей та продукування смислів здійснюється у процесах самовизначення та самореалізації особистості [2, с. 31].

Н. Петрова виокремлює чотири напрямки досліджень ціннісно-сислової сфери. В рамках першого відповідні питання розробляються в контексті соціальної опосередкованості особистісних відносин. Другий напрям визначає ціннісні орієнтації та смисли як відображення значущих об'єктів для особистості. Третій – вивчає проблему ціннісно-сислової сфери як її професійний вектор. Четвертий напрям досліджує системний, багаторівневий, ієрархічний характер зазначеної структури [8, с. 34].

Теоретичною основою дослідження проблеми ціннісно-сислової сфери особистості виступають праці вчених, в яких розкривається поняття „смысл”, „цінності”, „ціннісні орієнтації”, „смысловиттєві орієнтації” та ряд суміжних категорій.

Термін „цінності” з'явився в науці у 60 роках XIX ст. Цінністю вважається те, що людина особливо цінує в житті, те, чому вона надає особливий, позитивний життєвий сенс [10].

Категорії „цінність”, „смысл”, „ціннісні орієнтації” використовуються в різних науках та тісно взаємопов'язані. У психологічних словниках (Л. Карпенко) [4] цінність інтерпретують як поняття, за допомогою якого характеризується певне значення (для сукупності осіб) та особистісний смысл (для конкретних індивідів) певних явищ навколишньої дійсності. Смысл розглядається (П. Горностай) [9]: як цілісне уявлення особистості про власне призначення, вищу ціль, про фундаментальні основи буття, про життєво необхідні, сутнісно значущі цінності; як усвідомлення людиною важливості певних об'єктів та явищ дійсності, що визначається їх роллю і місцем у житті та діяльності, сукупністю її знань про навколишній світ, власними діями і вчинками людей, охоплюючи соціальні норми, ролі, цінності, ідеали.

У педагогічному словнику В. Князевої дано визначення: „Ціннісні орієнтації – особистісні утворення, що стали закріпленими життєвим досвідом, переживаннями, такими, що регулюють поведінку й діяльність індивіду, який є віссю свідомості. Ціннісні орієнтації відмежують значуще, суттєве для даної людини від несуттєвого” [7, с. 463].

Особистісний смысл визначають як „індивідуалізоване відображення справжнього ставлення особистості до тих об'єктів, заради яких розгортається її діяльність, усвідомлюване як „значення-для-мене” засвоєних суб'єктом безособових знань про світ, що включають поняття, вміння, дії та вчинки, чинені людьми, соціальні норми, ролі, цінності та ідеали” [12, с. 17].

У ціннісних орієнтаціях відображені соціальні, економічні, політичні, моральні, релігійні, естетичні, гносеологічні, онтологічні та/або ідеологічні засади оціночних суджень суб'єкта про навколишню дійсність, ті чи інші її сторони, сфери, об'єкти, які утворюють змістовий бік спрямованості особистості. Це явище динамічне, оскільки кожне нове покоління засвоює цінності попереднього крізь призму власного сприйняття, додаючи власні [13, с. 42].

У статті В. Стець „Особливості ціннісного самовизначення сучасної молоді” показано, що в умовах перехідного кризового суспільства вивчення стану та зміни ціннісних орієнтацій молодих людей викликаються, насамперед, практичною необхідністю. Проблема полягає в тому, що багато з тих цінностей, які виховувало радянське суспільство, поступово почали змінюватися, бо, з одного боку, нові соціально-економічні умови вимагають від молоді таких якостей, як готовність до ризику і особиста відповідальність за вчинки, вміння швидко пристосовуватися до економічної кон'юнктури, готовність наполегливо працювати заради досягнення добробуту та успіху. З іншого боку, цінності, що в минулому мали високий ранг і пов'язувалися із закріпленими в масовій свідомості соціально-психологічними стереотипами пріоритету загального (колективного) над особистим (індивідуальним) і самореалізації особистості в праці, сьогодні молоддю заперечуються. Криза традиційних ціннісних орієнтацій особливо яскраво проявляється у сфері праці, ставленні до роботи [13, с. 42].

О. Жулінська стверджує, що ціннісні орієнтації, виступаючи одним із центральних особистісних утворень, виражають свідоме ставлення людини до соціальної дійсності і в цій якості визначають широку мотивацію її поведінки й діяльності. Процес засвоєння студентами цінностей життя і їх перетворення в змістовні елементи ціннісних орієнтацій представляється у вигляді трьох взаємопов'язаних етапів [3]:

- на першому етапі відбувається переоцінка цінностей та ідеалів, якими керувалася особа в довузівському періоді;

- на другому етапі засвоєння цінностей здійснюється не тільки шляхом утворення цілісних функціональних одиниць емпірично представлених, а й комунікативних через засоби масової інформації, лекційно-практичні заняття, самоосвіту;

- необхідною умовою, основою третього етапу є процес формування ціннісних орієнтацій, виражений в особистих внутрішніх відносинах до об'єктивних умов своєї життєдіяльності.

Формування – процес розвитку, в якому студент бере на себе відповідальність за максимально повну реалізацію свого потенціалу. Тому в інтерпретації категорії „формування” треба виходити з того, що вона відображає весь спектр цінностей, а також конкретно-історичних детермінацій

життєдіяльності індивіда, в яких відбувається процес засвоєння ціннісних орієнтацій. Таким чином, формування ціннісних орієнтацій означає не що інше, як освіта тих необхідних умов, які забезпечують можливість людині свідомо і сумлінно виконувати свій суспільний обов'язок [3].

О. Москаленко вказує, що оскільки на ціннісно-смыслову сферу впливають різноманітні особливості зовнішнього середовища, в якому перебуває особистість, то, відповідно, існує можливість розвитку ціннісно-смыслові сфери у спеціально створеному середовищі, наприклад, під час тренінгу [6, с. 96].

Виходячи з основних компонентів формування ціннісних орієнтацій студентської молоді, на підставі аналізу наукових досліджень О. Жулінська розробила критерії рівня сформованості ціннісних орієнтацій: когнітивний (визначення рівня сформованості базових ціннісних орієнтацій, ціннісної свідомості, самосвідомості і самооцінки, створення ідеалів, ціннісних установок), емоційно-оцінний (емоційна оцінка раніше існуючих ціннісних установок і орієнтацій, емоційні переживання при переоцінці цінностей і формуванні нових ціннісних орієнтацій); конативний (усвідомлення і самооцінка своєї поведінки студентом з урахуванням прийнятої ним системи цінностей (ціннісні орієнтації); ціннісно-діяльнісний (професійні цінності та ціннісні орієнтації) [3].

Ціннісно-смыслова сфера – це динамічна функціональна система, що формує смисли та цілі життєдіяльності людини і регулює способи їх досягнення. З одного боку, ціннісно-смыслові утворення прищеплюються людині соціумом, але, з іншого боку, і сама людина активно формулює і конкретизує їх, приймаючи, змінюючи чи відкидаючи цінності або смисли, пропонувані суспільством. На кожному етапі життя у людини, виходячи з соціальних цінностей чи біологічних потреб, повинні з'явитися якісь цілі життєдіяльності, для реалізації яких необхідно розуміння (або навіть відчуття) їхнього змісту. Саме така осмисленість мети дає людині енергію для її реалізації, роблячи її пріоритетною. Відсутність осмисленості цілей дезорганізує всю систему цінностей, роблячи поведінку людини або „автоматичною”, заснованою на очікуваннях оточуючого, або не цілеспрямованою, часто суперечливою, девіантною. Невизначеність особистісних смислів заважає людині знайти своє місце в соціальній системі, що, у свою чергу, ще більше дезорганізує їх [11].

Таким чином, ціннісно-смыслова сфера особистості формує смисли та цілі життєдіяльності людини і регулює способи їх досягнення. У студентському віці ціннісно-смыслова сфера виступає відносно сформованою та стійкою, проте залишається достатньо динамічною. Адже, ціннісні орієнтації та особистісні смисли постійно змінюються під впливом навчально-професійної діяльності. Студент – випускник, на відміну від студента-першокурсника проявляє більшу смыслову зорієнтованість саме на зміст обраного фаху, прагнення до подальшого професійного самоздійснення. При формуванні ціннісно-смыслові сфери особистості необхідно враховувати соціокультурний чинник, адже на певний ціннісний вибір впливають громадська думка, менталітет, реклама, події.

Список використаної літератури:

1. Бреусенко О. А. Динаміка ціннісно-смыслові сфери особистості в умовах екзистенціальної кризи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 „Загальна психологія” / О. А. Бреусенко ; – К., 2000. – 20 с.
2. Гусаківська С. С. Психологічні особливості формування ціннісно-смыслові сфери майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів : дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / С. С. Гусаківська ; Луцьк, Східноєвропейський національний університет ім. Л. Українки, 2014. – 302 с.
3. Жулінська О. В. Формування ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді в психолого-педагогічних умовах [Електронний ресурс] / О. В. Жулінська // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – 2011. – № 32–33. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pipo_2011_32-33_44
4. Краткий психологический словарь / [сост. Л. А. Карпенко ; под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского]. – М. : Политиздат, 1985. – 431 с.
5. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 2003. – 487 с.
6. Москаленко О. В. Структурні компоненти ціннісно-смыслові сфери особистості / О. В. Москаленко // Вісник НТУУ КПІ. Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2013. – Вип. 1. – С. 91–98.
7. Педагогіка : [словарь научных терминов] / В. В. Князева. – М. : Вузовская книга, 2009. – 872 с.
8. Петрова Н. И. Ценностно-смысловая сфера личности руководителей государственной службы и предпринимателей / Н. И. Петрова // Психологический журнал. – 2011. – Т. 32. – №1. – С. 34–44.
9. Психология личности: словарь-довідник / [за ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко]. – К. : Рута, 2001. – 320 с.
10. Психология : [учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений] : В 3 кн. – 4-е изд. – М. : Гуманит. изд. центр „ВЛАДОС”, 2003. – Кн. 1: Общие основы психологии. – 688 с.
11. Самыкина Н. Ю. Динамика ценностно-смысловой сфери личности в процессе наркотизации : [монография] / Н. Ю. Самыкина, М. Е. Серебрякова. – Самара : Изд-во „Универс групп”, 2007. – 148 с.

12. Серый А. В. Ценностно-смысловая сфера личности / А. В. Серый, М. С. Яницкий. – Кемерово : Кемеровский государственный университет, 1999. – 92 с.
13. Стець В. Особливості ціннісного самовизначення сучасної молоді. / В. Стець. Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка – Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2009. – Випуск двадцять третій. Психологія. – С. 39–50
14. Тринчук О. Б. Психологічні особливості мотиваційно-ціннісної сфери у майбутній професійній діяльності : дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 „Загальна психологія, історія психології” / О. Б. Тринчук. – Одеса, Одеський національний університет ім. Мечнікова, 2016. – 204 с.
15. Шаров А. С. Система ценностных ориентаций как психологический механизм регуляции жизнедеятельности человека : дис. ... доктора психол. наук : 19.00.01 / А. С. Шаров. – Новосибирск, 2000. – 383 с.